

ДЕТЕРМІНАНТИ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО УТРИМАННЯ МІСЦЬ ДЛЯ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ, ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ

Щирська В. С.

Серед сучасних соціально-правових проблем розбудови правової держави особливе місце займають питання протидії злочинності, у структурі якої особливого занепокоєння викликають протиправні діяння у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів

чи прекурсорів, що посягають на здоров'я населення, тим самим створюючи реальну загрозу національній безпеці України. Одним зі злочинів цієї категорії, що сприяє виникненню й поширенню серед населення захворювань на наркоманію, є діяння, передбачене ст. 317 КК Укра-

© В.С. Щирська, 2013

їни “Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів”.

Проблемні питання протидії цьому виду злочинів досліджували Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, А.А. Вознюк, Л.В. Дорош, Н.А. Запорощенко, М.Й. Коржанський, О.М. Лемешко, А.А. Музика, О.І. Перепелиця, І.Г. Поплавський, Є.В. Фесенко, М.С. Хруппа та ін. Проте особливості кримінологічної характеристики та запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів залишилися поза межами ґрунтового дослідження. Водночас застосування заходів запобігання злочинам цієї категорії потребує встановлення та врахування, насамперед, причин і умов їх вчинення.

Отже, метою статті є дослідження сучасних детермінант організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

В юридичній літературі для позначення явищ і процесів, що зумовлюють чи породжують злочинність загалом та окремі її прояви, використовують такі кримінологічні категорії, як “причини”, “умови”, “фактори” й “детермінанти”. У зв’язку з цим виникає необхідність у з’ясуванні змісту цих термінів та їх співвідношення між собою.

Найбільш ґрунтовне визначення причин злочинності сформулював І.Б. Медичкий: як певної системи негативних для держави соціальних явищ, які детермінують злочинність як свій наслідок [1, 7]. Водночас під причиною конкретного злочину розуміють сформовану під впливом різних негативних явищ і процесів анти-суспільну установку у свідомості особи, яка викликала в неї рішучість вчинити умисний злочин або призвела до вчинення злочину з необережності [2, 78-81]; або ж ті негативні соціальні явища й процеси, під впливом яких у винної особи виникають глибокі й стійкі антигромадські погляди, звички, настанови, що зумовлюють внаслідок криміногенної мотивації їх внутрішню готовність вчинити злочинне посягання [3, 84].

У свою чергу, умови злочинності визначають як такий комплекс явищ, що самостійно не здатні породжувати злочинність як наслідок, однак вони сприяють їм, полегшують їх формування й подальшу реалізацію [1, 7]. Умови ж вчинення конкретного злочину за своїм змістом - це зовнішні об’єктивні негативні факти реальної дійсності, що полегшили його вчинення й сприяли досягненню злочинного результату [3, 86].

Отже, причини злочинів - це ті чинники (явища і процеси), які породжують злочинність як свій наслідок, а умови злочинів - це чинники (явища і процеси), які безпосередньо не породжують злочинність, але сприяють її виникненню, функціонуванню та розвитку, супроводжують її причини й полегшують настання суспільно небезпечних наслідків. При цьому одне й те саме явище чи процес може бути як причиною, так і умовою злочинів залежно від конкретних обставин. Отже, причини й умови хоча й різні категорії, однак взаємозумовлюють одне й те саме - детермінанти злочинності.

Такими детермінантами вважають сукупність тих явищ, процесів чи факторів, що сприяють вчиненню злочинів і впливають на злочинність; об’єктивну залежність явищ від факторів, що впливають на злочинність загалом [4, 42].

І.Б. Медичкий пропонує, попри тлумачення понять

“причина”, “детермінанта”, “фактор” як слів-синонімів, надавати останньому терміну більш глибокого змістовного наповнення й розуміти під ним родове поняття, що містить всі види криміногенної детермінації, тобто певну чисельність причин, умов та інших чинників конкретного явища, що об’єднуються за змістом, значенням й іншими критеріями [1, 7]. На нашу думку, І.Б. Медичкий дещо непослідовний у своїх позиціях. З одного боку, він стверджує, що родовим поняттям стосовно “причин” і “детермінант” є “фактор”, а з другого - визначає його крізь призму криміногенної детермінації як певної чисельності причин, умов та інших чинників конкретного явища.

На нашу думку, причини, умови та фактори вчинення злочинів слід позначати терміном “детермінанти” як таким, що охоплює всі зазначені вище категорії. Однак у межах детермінант злочинів їх причини та умови необхідно розглядати як різні за змістом категорії.

Злочинність як явище зумовлюється комплексом причин і умов [3, 56; 5, 199]. Отже, конкретні види злочинів, зокрема протиправні діяння, передбачені ст. 317 КК України, характеризуються певною системою детермінант.

Дослідження цієї системи варто проводити з урахування чотирирівневої її класифікації: 1) злочинності загалом; 2) злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; 3) злочинів, передбачених ст. 317 КК України; 4) конкретного злочину, передбаченого ст. 317 КК України.

Отже, з’ясування причин та умов злочинів, передбачених ст. 317 КК України, потребує врахування насамперед детермінант злочинів загалом і суспільно небезпечних діянь у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів зокрема.

Основними детермінантами злочинів, передбачених ст. 317 КК України, є: медико-біологічні, соціальні, економічні, культурно-моральні, психологічні, правові та організаційно-управлінські.

Серед медико-біологічних детермінант варто відмітити наркотичну залежність організаторів, утримувачів і відвідувачів місць незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів як одну з найбільш небезпечних хвороб. Наркоманія - хвороба, викликана систематичним вживанням речовин, включених у список наркотиків, яка виявляється залежністю від них - психічною й фізичною [6]; це важке прогресуюче захворювання, що руйнує волю й деформує відчуття. Наркотики викликають дисфункцію різних систем організму та грубе порушення соціальної адаптації [7].

Паралельно з особистим розпадом розвиваються серйозні порушення на рівні органів і психіки. Зростає потреба в збільшенні дози може спричинити втрату контролю й смерть від передозування.

Наркозалежність є наслідком самого наркотичного засобу, який в якості хімічного агента впливає на нервову систему, або ж наслідком невдалої соціальної ситуації виховання, або ж результатом психофізіологічних особливостей організму [8, 91-94].

Л.В. Раєцька стверджує, що останніми роками отримано дані про деяку роль патологічної спадковості наркоманії. Під час обстеження наркоманів досить часто виявляють спадкову обтяженість, від якої частково й залежить ризик виникнення наркотичної залежності,

хоч це й не обов'язково. Ця обтяженість являє собою, передусім, біологічний ґрунт, здебільшого спадковий захворювання, у кращому разі - конституційну схильність, природжені ознаки, що визначають характерні особливості майбутнього наркомана.

Сприятливими чинниками є важкі захворювання, під час лікування яких застосовуються наркотичні препарати й може розвинути наркоманія.

Але не лише фізичні страждання зумовлюють розвиток наркоманії. Важливе значення має нервово-психічний чинник - неприємні, негативні емоції, переживання внаслідок проблем у виробничих, сімейно-побутових, особистих та інших стосунках [9].

При цьому, як зауважує А.А. Афанасьєв, лікування хворих на наркоманію сьогодні малоефективне: згідно з проведеними дослідженнями, з чотирьох осіб, які проходили антинаркотичне лікування, стійка ремісія спостерігається тільки в одного. Називають декілька факторів, що зумовлюють цю ситуацію: низька кваліфікація лікарів-наркологів і психіатрів, лікувальних структур загалом; велика кількість нелегальних комерційних лікувальних установ, діяльність яких прихована від органів влади та громадськості грифом "конфіденційно", не зацікавленість у повноцінному лікуванні наркоманії; відсутність фахівців у сфері соціально-психологічної допомоги наркозалежним особам; застарілі засоби й методики лікування, відсутність взаємозв'язків між терапевтичним і соціально-психологічним впливом на пацієнта [10, 44-45].

Головною соціальною причиною незаконного обігу наркотиків вчені називають масову наркотизацію суспільства [10, 40]. Наркоманія є не лише медичною, а й соціальною хворобою насамперед тому, що визначальними чинниками в її розвитку й поширенні є соціальні [11, 160]. Особи, які зловживають наркотиками, прагнуть залучити до свого кола більшу кількість людей і перешкоджають виходу з цього середовища [8, 91-94].

Л.В. Раєцька наголошує, що голод, різні негативні соціальні ситуації й потрясіння також сприяють поширенню наркоманії. Чим гірше в країні люди забезпечені матеріально, житлом, харчуванням, роботою, медичним обслуговуванням, чим гірше вирішуються соціальні питання тощо, тим виразніше незадоволення, нервозність, напруженість, депресивні стани, невпевненість у завтрашньому дні, перевтома, заклопотаність. Нестійкі особи, які не вміють переносити життєві труднощі, шукають можливість штучно спричинити заспокоєння або збудження й вдаються до вживання наркотиків [9].

Водночас попит населення в наркотичних засобах, психотропних речовинах, їх аналогах і прекурсорах породжує наркобізнес та зумовлює створення й функціонування місць незаконного виготовлення, виробництва та вживання таких речовин.

Розглядаючи вказані детермінанти, слід відмітити, що місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів не завжди виникають відразу як такі. Досить часто вони створюються спочатку для вживання тютюнових та алкогольних виробів, а в подальшому трансформуються в місця для вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. З цього приводу А.А. Афанасьєв засвідчує, що поряд із вживанням наркотичних засобів зростають масштаби залучення населення до вживання таких негативних речовин, як тютюнові вироби й алко-

гольні напої. У молодіжному середовищі курять не менше 50 % юнаків і дівчат, причому інтенсивність їх залучення до цієї категорії населення стрімко зростає. Стало масовим вживання спиртних напоїв, зокрема пива. Між тим загальновідомо, що куріння тютюну й пияцтво серед населення - найважливіший крок на шляху до вживання наркотичних речовин [10, 43-45].

На думку Л.В. Раєцької, додатковою причиною наркоманії є відсутність розумних розваг, які іноді замінюються "нездоровою" літературою, телепередачами, специфічними кінофільмами, в яких демонструються позитивні переживання наркоманів, їх життя й пригоди.

На рівень поширення наркоманії суттєво впливають механізми загального соціального контролю, до яких належать суспільство, мікросоціальне середовище (професійне оточення, коло знайомих і друзів, сім'я). Послаблення цього контролю веде до поширення наркоманії.

Вбачається, що недостатня санітарно-освітня робота також сприяє поширенню наркоманії. Наркоманія - хвороба молодих. 85 % хворих на наркоманію - це люди віком від 16 до 35 років і більшість (90 %) з них навіть не передбачали, які наслідки їх чекають. Наркотична безграмотність визначила їх ставлення до наркотиків. Багато хто вважав, що небезпека їм не загрожує, оскільки вони тільки палять гашиш, а наркоманія, за їхнім поняттям, це коли "колються" [9].

Розглядаючи економічні детермінанти, Л.В. Мошенська слушно зауважує, що наркотична залежність часто пов'язана з кримінальною діяльністю, оскільки завжди актуальною є проблема наявності коштів для придбання наркотиків [8, 91-94]. Причини та умови цієї групи різні для організаторів і утримувачів місць незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також для відвідувачів з низьким і високим достатком. Так, високий рівень забезпечення певних верств населення в окремих випадках спонукає їх до пошуку нових шляхів задоволення своїх потреб, які вони знаходять у наркотичних засобах, психотропних речовинах та їх аналогах. І навпаки, особи з низьким рівнем забезпечення в окремих випадках шукають шлях вирішення соціально-економічних проблем у наркотичних засобах, психотропних речовинах та їх аналогах. Як правило, це й зумовлює попит з боку відвідувачів на вказані місця. Водночас організатори та утримувачі цих місць організовують, утримують або надають їх з метою отримання прибутку, або ж власне самих наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів для особистого вживання.

Культурно-моральні детермінанти проявляються в зниженні морально-етичного рівня суспільства, відсутності певної системи ідеалів і суспільних цінностей. У сучасних умовах розвитку України, у результаті гострої соціальної кризи для значної частини суспільства загострилася проблема моральної стійкості особистості. Відбувається трансформація ціннісних орієнтацій. Ці обставини призводять до того, що те, що раніше вважалося негативною формою поведінки, сприймається суспільством як належне. Незаконне вживання наркотичних засобів в окремих країнах, на відміну від України, не завжди визнається негативним явищем. Так, у Німеччині, Італії та Швейцарії відсутня законодавча заборона на вживання наркотиків без дозволу лікаря. Водночас у Голландії не передбачено кримінальної відповідальності за вирощування невеликої кількості коноплі для особистого вживання в домашніх умовах. Крім того, з 1

січня 2010 р. у Чехії дозволено культивування в домашніх умовах до п'яти кущів коноплі й 40 галюциногенних псилоцибінових грибів [12].

Л.В. Раєцька стверджує, що до культурологічних детермінант варто віднести негативний вплив засобів масової інформації, в яких висвітлюються різні способи виготовлення й вживання наркотичних засобів, зокрема в притонах.

В Україні на сучасному етапі взагалі відсутній чіткий механізм "ідеологічного стримування", який за радянських часів забезпечувався за рахунок існування громадських організацій, таких як піонерська та комсомольська організації. Ці організації мали великий авторитет і впливали на формування особистості молоді.

З 90-х років XX століття суспільство, відмовившись від комуністичної ідеології, не запропонувало будь-якої іншої [9]. Відтак ми пропонуємо невід'ємним елементом сучасної ідеології визнавати здоровий спосіб життя.

Психологічні детермінанти базуються на недоліках шкільного, сімейного та суспільного виховання особи. Сюди можна також віднести: підвищену зацікавленість до пошуку нових відчуттів; недостатню обізнаність у наслідках дій (організатори або утримувачі не завжди знають, що за надання місць для виготовлення чи вживання відповідних речовин встановлено кримінальну відповідальність), а також негативний вплив друзів, родичів, знайомих, які вживають відповідні речовини.

Водночас недостатня ефективність діяльності правоохоронних органів, насамперед ОВС, у протидії організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів зумовлюється низкою детермінант правового й організаційно-управлінського характеру.

1. Недосканілість законодавства. У КК України не визначено основних термінів і понять, що використовуються у кваліфікації злочину, передбаченого ст. 317 КК, зокрема "місце для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів", "організація місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів", "утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів". Водночас тлумачення цих термінів у постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 4 "Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів" [13] не відповідає потребам слідчої та судової практики.

2. Складність встановлення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях цієї категорії.

3. Недоцільність ліквідації цих місць з оперативних міркувань працівників правоохоронних органів. Контроль за такими місцями дозволяє встановити низку осіб, причетних до незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, викрити канали надходження та розповсюдження таких засобів.

4. Високим рівнем латентності цих протиправних діянь.

5. Корумпованість правоохоронних органів, які в окремих випадках причетні до організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин

або їх аналогів, або ж уникнення винними кримінальної відповідальності.

Вчені вважають, що корупція у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів є ключовим чинником, що сприяє поширенню наркобізнесу й може чинити дестабілізуючий вплив на економічну, політичну та соціальну систему держави [14, 153-166].

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що причини злочинів - це ті чинники (явища і процеси), які породжують злочинність як свій наслідок, а умови - чинники (явища і процеси), які безпосередньо не породжують злочинність, але сприяють її виникненню, функціонуванню та розвитку, супроводжують її причини й тим самим сприяють виникненню та поширенню злочинних проявів у суспільстві, полегшують настання суспільно небезпечних наслідків. При цьому одне й те ж явище чи процес може бути як причиною, так і умовою злочинів залежно від конкретних обставин. Отже, причини й умови хоча й різні категорії, однак взаємозумовлюють одне й теж - детермінанти злочинності.

Встановлення медико-біологічних, соціальних, економічних, культурно-моральних, психологічних, правових та організаційно-управлінських детермінант організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є необхідним для створення науково-обґрунтованої концепції запобігання цим злочинам. З метою усунення чи нейтралізації кожної детермінанти злочинів, передбачених ст. 317 КК України, потрібно вживати адекватних заходів реагування. Тому в подальших дослідженнях слід зосередитись на конкретних заходах запобігання вказаній категорії протиправних діянь.

Література

1. Медичкий І.Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 "кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право" / І.Б. Медичкий. - К., КНУВС, 2007. - 20 с.
2. Заросинський Ю. Запобігання злочинам: деякі питання теорії і практики / Ю. Заросинський, І. Рощина // Право України. - 2003. - № 10. - С. 78-81.
3. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / [І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодєд]; за ред. проф. І.М. Даньшина. - Х.: Право, 2003. - 352 с.
4. Юзикова Н.С. Причини і умовия преступности несовершеннолетних и молодежи / Н.С. Юзикова // Вестник Днепроп. ун-та. - 1994. - Сер. Правоведение. - Вып. 1. - С. 42-47.
5. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. / А.П. Закалюк. - К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2007. - Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. - 424 с.
6. Личко А.Е. Подростковая наркология / А.Е. Личко, В.С. Битенский. - М.: Медицина, 1991. - 301 с.
7. Иванец М.Н. Руководство по наркологии. - М.: Мед-Практика, 2002. - 450 с.
8. Мошенська Л.В. Наркотична залежність: причини та наслідки / Л.В. Мошенська // Вісник Черкаського університету. - Випуск 196. Частина 2. - 2011. - С. 91-94.
9. Раєцька Л.В. Детермінанти поширення наркоманії в Україні / Л.В. Раєцька // Боротьба з організованою

злочинністю і корупцією (теорія і практика). - 2007. - № 17. - [Електронний ресурс]: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./bozk/2007/17text/g17_26.htm

10. Афанасьев А.А. Организация либо содержание притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ: криминологический и правовой аспекты: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Афанасьев Андрей Анатольевич. - Рязань, 2007. - 194 с.

11. Юнак В.Ю. Наркоманія - дорога в безодню / В.Ю. Юнак. - К., 2001. - С. 160.

12. Киреева И.Л. Правовые основы борьбы с незаконным оборотом наркотиков (сравнительно-правовое исследование): автореф дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 "уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право" / Киреева Ирина Леонидовна. - М.,

2010. - 29 с.

13. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 26 квітня 2002 р. - [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>.

14. Глушков В.О. Наркокорупція: причини, прояви та можливості протидії / В.О. Глушков, І.М. Гриненко, В.Є. Скулиш // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). - № 25. - 2011. - С. 153-166.

Щирська В.С.

здобувач кафедри криминології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

Надійшла до редакції: 13.06.2013

УДК 343.123.12